

М. В. Штань,

к. е. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, Національна академія управління

МАКРОЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

M. Shtan,

Ph.D., Associate professor of the Department of Finance and Banking, National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

MACROECONOMIC CONDITIONS OF SPECIAL ECONOMIC ZONES IN UKRAINE

У статті розвинуто підходи до розуміння змісту спеціальних економічних зон. Розроблено пропозиції щодо використання в Україні світового досвіду у сфері розвитку спеціальних економічних зон у національній економіці України. Досліджено концептуальні основи розвитку спеціальних економічних зон у національній економіці України, розвинуто критерії типізації моделей їх побудови. Оцінено ефективність розвитку спеціальних економічних зон у національній економіці України. Виявлено особливості системи регулювання спеціальних економічних зон у національній економіці України.

Узагальнено міжнародний досвід регулювання розвитку спеціальних економічних зон. Обґрунтовано стратегію розвитку спеціальних економічних зон у національній економіці України з урахуванням сучасних геополітичних та макроекономічних викликів для країни. Автором запропоновано концептуальні підходи до державної стратегії управління спеціальними економічними зонами в Україні, яка передбачає акцентування уваги на розвиток спеціальної економічної діяльності на території України на принципах державно-приватного партнерства, сприяння розвитку конкурентоспроможних галузей та гнучкості у міжнародній податковій конкуренції.

The paper developed approaches to understanding the meaning of special economic zones. The proposals for the use in the Ukraine international experience in the development of special economic zones in the national economy of Ukraine. Studied the conceptual basis for the development of special economic zones in the national economy of Ukraine developed criteria typing patterns of their construction. The efficiency of special economic zones in the national economy of Ukraine.

The features of the regulatory system of special economic zones in the national economy of Ukraine. Overview international experience of regulation of special economic zones. The strategy of development of special economic zones in the national economy of Ukraine with current geopolitical and macroeconomic challenges for the country. The author proposed conceptual approaches to public management strategies special economic zones in Ukraine, which includes focusing on the development of special economic activity in Ukraine on the principles of public-private partnership to promote the development of competitive industries and flexibility in international tax competition.

Ключові слова: спеціальна економічна зона, стратегія, управління, економічна ефективність, державна політика, спеціальний режим інвестиційної діяльності.

Key words: special economic zone strategy, management, economic efficiency, public policy, special investment regime.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення та розвиток спеціальних економічних зон на території України можливий за умови існування відповідного забезпечення, у тому числі фінансового, нор-

мативно-правового, інституційного та кадрового. Всі економічні процеси у сучасних умовах побудовані на основі окремих елементів забезпечення, зокрема, нормативно-правового. Реалізація державної інвестиційної

Таблиця 1. Рейтинг легкості ведення бізнесу в Україні в 2011–2015 рр., місце

Показник	2011	2012	2013	2014	2015
Реєстрація підприємства	118	116	50	69	76
Отримання дозволів на будівництво	182	182	183	68	70
Підключення до системи енергопостачання	169	170	166	182	185
Реєстрація власності	165	168	149	88	59
Кредитування	21	23	23	14	17
Захист інвесторів	108	114	117	107	109
Оподаткування	181	183	165	157	108
Міжнародна торгівля	136	144	145	153	154
Забезпечення виконання контрактів	44	44	42	44	43
Вирішення питань неплатоспроможності	158	158	157	141	142
Загальний рейтинг, місце	149	152	137	112	96

Джерело: складено автором на основі [1].

стратегії побудована на основі значної кількості законів та постанов, що регулюють порядок її проведення, інструментарій, учасників, окремі ризики та методи захисту інвесторів. Узагальнюючий нормативний документ у вигляді державної інвестиційної стратегії на цей час відсутній.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальні основи аналізу макроекономічних умов розвитку спеціальних економічних зон у національній економіці закладено у наукових працях таких дослідників, як О. Білорус, З. Варналій, В. Геєць, Я. Григоренко, Б. Данилишин, М. Денисенко, М. Долішній, А. Жаліло, М. Зверяков, Ю. Кіндзерський та ін. Незважаючи на значний рівень наукової розробленості багатьох питань, без належної уваги вчених залишається цілий ряд актуальних теоретичних та прикладних питань розвитку спеціальних економічних зон у національній економіці України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз макроекономічних умов функціонування спеціальних економічних зон в Україні та розробка пропозицій, спрямованих на їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За сучасних умов високих політичних, економічних, територіальних ризиків інвестиційна привабливість України, у тому числі значної чисельності СЕЗ згідно даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, актуалізуються питання залучення іноземних інвесторів та активізації галузево-ринкової кон'юнктури за рахунок впровадження на території України саме механізму спеціальних економічних зон. При цьому їх форма та прояв мають бути концептуально новими та якісно відрізнятися від існуючих підходів до функціонування спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку. Існує можливість створення спеціальних економічних зон в Україні на базі вже існуючих проектів у СЕЗ, що обумовлено такими факторами:

- високим рівнем промислового та інфраструктурного розвитку;
- наявністю досвіду організації інвестиційних проектів на даних територіях;
- наявністю конструктивного діалогу між місцевою владою та іноземними інвесторами;

- функціонуванням інвестиційного проекту у рамках сервісу "Єдиного інвестиційного вікна";
- розвитком кадрового потенціалу на місцевому рівні та впровадженням розробок НДДКР у виробничий процес;
- отриманням додаткових конкурентних переваг промислового виробництва;
- реалізацією інформаційною взаємодії між органами влади та створенням позитивного інвестиційного іміджу як за рахунок використання вже існуючого досвіду, так і за рахунок надання суб'єктам спеціальних митних режимів та правил роботи, у тому числі у сфері оподаткування, обліку та звітності.

Ефективним інструментом підтримки інвестора є сервіс "Єдиного інвестиційного вікна" на базі Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України, що на безкоштовній основі допомагає отримувати інвестори необхідні ліцензійно-адміністративні дозволи та документи, консультації та ділові контакти. На нашу думку, узагальнення вимог інвесторів до потенційних спеціальних економічних зон з метою вкладення інвестицій дає змогу визначити такі конкурентні переваги України:

- легка та прозора процедура реєстрації, перереєстрації та коригування напрямків діяльності бізнесу в сучасних умовах функціонування відкритих центрів надання адміністративних послуг;
- наявність правового поля для можливого розвитку офшорної діяльності;
- добре організована система підготовки, перепідготовки та пожиттєвого розвитку персоналу, яка передбачає можливість невіддільного поєднання бізнес-процесів ведення бізнесу, складання фінансової звітності та управління підприємствами [8, с. 25—37].

Загалом можна оцінити фактори розвитку легкості ведення бізнесу в Україні, що наведено у таблиці 1. Оцінка міжнародного рейтингу легкості ведення бізнесу в Україні засвідчила позитивні зрушення, проте найбільш гострими питаннями для іноземних інвесторів в Україні залишається реєстрація власності, захист інвесторів, ведення міжнародної торгівлі та вирішення питань щодо запобігання неплатоспроможності і банкрутства. Рейтинг легкості ведення бізнесу в Україні у 2006—2015 рр. засвідчив поступовий тренд до полегшення ведення бізнесу в Україні. При цьому кращі умови ведення для іноземних інвесторів почали спостерігатися лише у 2013—2015 рр.

Враховуючи зростання міжнародної податкової конкуренції в посткризових умовах розвитку світової

Таблиця 2. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності України за оцінками Світового банку, місце

Рік	Місце України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності	Оцінка, балів за 10 бальною шкалою
2005	86	3,27
2006	73	3,98
2007	69	4,03
2008	73	3,98
2009	72	4,09
2010	82	3,95
2011	89	3,90
2012	82	4,00
2013	84	4,14
2014	76	4,03
2015	79	4,03

Джерело: складено автором на основі [1].

фінансової системи актуальним є оцінка рівня загального податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарювання як комплексного показника, що дозволяє візуально диференціювати інвестиційно привабливі та інвестиційно непривабливі країни [10, с. 9—14].

За результатами аналізу можна зробити висновок про те, що незважаючи на існування загальної тенденції полегшення ведення бізнесу в Україні, показники країни є значно нижчими загальноєвропейських, що може негативно впливати на інвестиційну привабливість України, у тому числі на привабливість використання спеціальних економічних зон, що можуть бути створені на її території. Особливу увагу при цьому у державній інвестиційній політиці необхідно приділяти врегулювання саме адміністративних обмежень та процедур, зокрема, отримання дозволів, оподаткування і міжнародної торгівлі, захисту інтересів інвесторів [11, с. 65—69].

У таблиці 2 наведено рейтинг глобальної конкурентоспроможності України за оцінками Світового банку, що складається з 2004 року, що дає змогу порівняти тенденції входження спеціальних економічних зон як інструменту активізації інвестиційної політики з відповідними коригуваннями глобальної конкурентоспроможності національної економіки України.

Отже, за рівнем об'єктивних оцінок Світового банку рейтинг економіки України місце економіки скоротилося з 86 до 79, що вказує на покращення рівня конкурентоспроможності країни, при цьому за абсолютними оцінками бальна оцінка міжнародної конкурентоспроможності за 2005—2015 рр. зростає з 3,27 балів до 4,03 балів, що вказує на незначне, але якісне нарощення конкурентоспроможності країни. Загалом нарощення глобальної конкурентоспроможності сприяло покращенню бізнес-клімату у країні, наслідком чого стало надходження прямих іноземних інвестицій, у тому числі в спеціальні економічні зони [12]. У таблиці 3 наведено значення загального податкового навантаження України та її найбільших торгово-інвестиційних партнерів.

Оцінка загального податкового навантаження за 2009—2014 рр. вказує на позитивні тенденції його скорочення на 2,3%, проте загалом Україна належить до країн з найвищим даним показником на теренах Європи, в той же час вище податкове навантаження має лише Італія. Ряд країн, що відносяться до спеціальних економічних зон, зокрема, Мальдіви, Лесото, Кувейт та Люксембург мають податкове навантаження у 2—5 разів нижче українського, а рівень податкового навантаження в найбільшому інвестиційному партнері України Кіпрі — у 2,5—2,8 разу є нижчим, ніж в Україні, що і є причиною такого високого псевдоінвестиційно-

Таблиця 3. Значення загального податкового навантаження України та найбільших торгово-інвестиційних партнерів за 2009—2014 рр., %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Україна	57.2	55.5	57.1	55.4	54.9	52.9
Італія	67.7	67.7	67.7	67.7	65.8	65.4
Німеччина	43.9	47.0	45.6	45.9	49.4	48.8
Польща	42.2	40.1	39.5	39.8	41.6	38.7
Росія	48.3	46.5	46.9	54.1	50.7	48.9
Кіпр	20.6	22.3	22.0	22.2	22.5	23.2
Австрія	53.4	53.2	52.3	52.4	52.4	52.0
Великобританія	34.9	36.1	36.1	35.0	34.0	33.7
Нідерланди	38.5	39.4	39.6	39.2	39.3	39.0
Швейцарія	28.7	28.8	28.9	29.1	29.1	29.0
Мальдіви	9.3	9.3	9.3	26.8	28.9	31.5
Люксембург	20.0	20.0	19.8	20.0	20.7	20.2
Лесото	19.9	19.6	16.0	16.0	16.0	13.6
Кувейт	10.7	10.7	10.7	12.4	12.4	12.8

Джерело: складено автором на основі [1].

Таблиця 4. Надходження та освоєння інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах України у 2014 р.*

Назва спеціальної економічної зони	Передбачено, млн дол.		Фактично надійшло інвестицій з початку відкриття, млн дол.		Освоєно інвестицій з початку відкриття, млн дол.		Відношення обсягу освоєних інвестицій до обсягів, передбачених проектами, з початку відкриття, %	
	проектами	на 2014 р.	на реалізацію проектів	протягом 2014 р.	на реалізацію проектів	протягом 2014 р.	на реалізацію проектів	протягом 2014 р.
СЕЗ «Донецьк»	7,0	–	3,5	–	3,5	–	50,0	–
СЕЗ «Закарпаття»	268,8	2,1	361,1	4,7	332,2	6,2	123,6	295,2
СЕЗ «Славутич»	0,6	–	0,1	–	0,1	–	16,6	–
СЕЗ «Яворів»	198,1	22,1	211,9	22,6	208,0	22,1	105,5	100,0
С(В)ЕЗ «Порто-Франко»	30,0	–	66,7	6,1	66,5	0,1	221,6	–
СЕЗ «Рені»	19,4	2,9	15,1	0,1	10,7	0,1	55,2	3,4
Усього за спеціальними (вільними) економічними зонами	523,8	27,1	658,2	33,5	620,9	34,3	118,5	126,6

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

* Без урахування тимчасово окупованих територій.

го потоку національних капіталів з Кіпру до України і навпаки.

Оскільки Кіпр до цього часу на законодавчому рівні не визнаний як спеціальна економічна зона (офшор) і фінансові операції з ним не оподатковуються додатковим податком на прибуток, передбачається подальше продовження подібної ситуації. Можливим є використання в формуванні державної інвестиційної стратегії провідного світового досвіду в сфері формування і розвитку спеціальних економічних зон, у тому числі досвіду Кіпру, Швейцарії, острівних країн, що дозволить транспонувати в сучасні українські умови провідні світові напрацювання реєстрації і ведення бізнесу, проведення фінансових операцій, захисту даних реальних власників тощо [6, с. 90—92].

Необхідно зазначити, що в сучасних умовах високого податкового тиску навіть максимальне полегшення адміністративних процедур ведення бізнесу не буде дієвим сигналом для іноземних інвесторів, тому автором вбачається доцільним розробка схеми коригування системи оподаткування на територіях, що будуть визначені як спеціальні економічні зони, зокрема, вона повинна перш за все стосуватися адміністрування податку на прибуток, ПДВ, ПДФО, а також єдиного соціального внеску [5, с. 15—21].

За рахунок скорочення ставок цих податків можливо не лише активізувати фінансово-господарську кон'юнктуру в регіонах — спеціальних економічних зонах, але й створити потужні центри розвитку нових робочих місць у вже існуючих та потенційно привабливих для іноземних інвесторів галузях, а зниження податкового навантаження на фонд оплати праці буде сприяти як підвищенню офіційного працевлаштування існуючих робітників, так і податковій сумлінності роботодавців.

Якісним індикатором можливості оцінки привабливості інвестицій в регіон є показник R&D потенціалу, який комплексно враховує існування в регіоні науково-дослідних, дослідно-конструкторських установ і органі-

зацій, а також технопарків, венчурних фірм тощо. За даними показниками лідерство має м. Київ, Харківська, Дніпропетровська, Львівська та Одеська області. При цьому національні технопарки розміщені переважно у великих містах (м. Київ, м. Донецьк та м. Харків) [8, с. 55—68].

За даними Рейтингу інвестиційної привабливості регіонів у 2013 р. найбільший обсяг інвестицій вкладено у м. Київ, Донецьку, Дніпропетровську області та АРК. При цьому валовий регіональний продукт був вище середньо українського показника у Донецькій, Тернопільській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Сумській, Хмельницькій, Чернігівській областях. Потенційними напрямками відкриття спеціальних економічних зон на території України з урахуванням розміщення СЕЗ та ТПР є Одеська та Львівська області [2; 3].

Найбільша концентрація територій спеціального інвестиційного розвитку спостерігалася як в прикордонних областях, так і на територіях з найбільш продуктивним розвитком виробництва, логістики та інфраструктури. Слід зазначити, що подібне розташування зумовлено як економічними факторами, так і державною інвестиційною політикою, що направлена на розвиток не лише пріоритетних галузей економіки, що мають найвищий ступінь конкурентоспроможності на світовому ринку, але й на згладжування негативного соціально-економічного клімату в депресивних регіонах України [9, с. 42—49].

У сучасних умовах обмеження в діяльності мають дев'ять СЕЗ та ТПР, що зумовлено втратою контролю над територією АР Крим та частиною Донецької та Луганської областей. У той же час інші СЕЗ та ТПР не мають концептуальних умов на перетворення в спеціальні економічні зони внаслідок тимчасової втрати інвестиційної привабливості України загалом та СЕЗ та ТПР зокрема в умовах ведення військових дій на частині території країни та відсутності прогнозованого інвестиційного майбутнього.

Здійснений аналіз дав змогу зробити висновок про те, що впровадження спеціальних економічних зон з початку 1999 р. було інструментом стимулювання економіки України, що передбачав залучення інвестицій, технологій та створення нових робочих місць. При цьому економічні показники розвитку спеціальних економічних зон свідчать про їх достатню ефективність в Україні. На 1 січня 2015 р. у шість С(В)ЕЗ за інвестиційними проектами, що реалізуються, фактично надійшло 658,2 млн дол. (табл. 4).

Очевидно, що рівномірний розподіл спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку територією України є недоцільним і не відповідає економічним законам і факторам розміщення наявного виробничо-експортного потенціалу, тому при розвитку існуючих та створенні нових спеціальних економічних зон потрібно в першу чергу орієнтуватися на наявні умови та потенційні можливості, що можуть бути реалізовані державою в особі органів виконавчої влади та місцевого самоврядування для приватних внутрішніх і зовнішніх іноземних інвесторів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Нерівномірний розподіл іноземних інвестицій є яскравим індикатором привабливості регіонів за існуючих умов інвестування, розвитку виробництва та інфраструктури, проте дане розташування не є виключно обмежувальним фактором при аналізі потенційних можливостей розміщення нових спеціальних економічних зон, що будуть реалізовані за умов державно-приватного партнерства.

Література:

1. Офіційний сайт рейтингу Doingbusiness [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-reports/English/DB14-Full-Report.pdf>
2. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua>
3. Інститут громадянського суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [csi.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/zvitproinvestpryvat_.pdf](http://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/zvitproinvestpryvat_.pdf)
4. Білорус О. Закономірності й тенденції відтворювальної еволюції та структурної трансформації глобального капіталу / О. Білорус // Економічна теорія. — 2016. — № 1. — С. 6—16.
5. Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В.М. Геєць // Економіка та прогнозування. — 2016. — № 1. — С. 7—22.
6. Григоренко Я.О. Співробітництво транзитивних економік з офшорними зонами: висновки для України / Я.О. Григоренко // Стратегічні пріоритети. — 2016. — № 2. — С. 88—95.
7. Денисенко М.П. Іноземне інвестування економіки України / М.П. Денисенко. — 2016. — № 7. — С. 70—77.
8. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ. — К.: НІСД, 2015. — 92 с.

9. Жаліло Я. Особливості реалізації економічної політики держави в умовах сучасних тенденцій суспільного розвитку / Я. Жаліло // Економічна теорія. — 2016. — № 1. — С. 39—52.

10. Зверяков М.І. Промислова політика і механізм її реалізації / М.І. Зверяков // Економіка України. — 2016. — № 6. — С. 3—18.

11. Кіндзерський Ю.В. Можливості спеціальних економічних зон у контексті міжрегіонального вирівнювання та розвитку депресивних територій / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України. — 2016. — № 1. — С. 52—71.

12. Investment Policy Reviews [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Investment%20Policy%20Reviews/Investment-Policy-Reviews.aspx>

References:

1. Doingbusiness (2013), "Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises", available at: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-reports/English/DB14-Full-Report.pdf> (Accessed 10 Sept 2016).
 2. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.sdfm.gov.ua> (Accessed 10 Sept 2016).
 3. Civil Society Institute (2013), "Ratings of investment attractiveness of regions", available at: [csi.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/zvitproinvestpryvat_.pdf](http://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/zvitproinvestpryvat_.pdf) (Accessed 10 Sept 2016).
 4. Bilorus, O. (2016), "Patterns and trends in reproductive evolution and structural transformation of global capital", *Ekonomichna teoriya*, vol. 1, pp. 6—16.
 5. Heyets, V. M. (2016), "Ukraine's economy: Key issues and perspectives", *Ekonomika ta prohnozuvannya*, vol. 1, pp. 7—22.
 6. Hryhorenko, YA.O. (2016), "Cooperation transitive economies with offshore zones: Implications for Ukraine", *Stratichni prioryty*, vol. 2, pp. 88—95.
 7. Denysenko, M.P. (2016), "Foreign investment for Economy of Ukraine", *Actual Problems in Economics*, vol. 7, pp. 70—77.
 8. (2015), *Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi: novi realiyi i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform* [The region's economy in 2015: new realities and opportunities in terms of reforms initiated], NISD, 92 s.
 9. Zhailo, YA. (2016), "Features of the implementation of economic policy in modern trends of social development", *Ekonomichna teoriya*, vol. 1, pp. 39—52.
 10. Zvyeryakov, M.I. (2016), "Industrial policy and mechanism for its implementation", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 6, pp. 3—18.
 11. Kindzerskyu, Yu. V. (2016), "Features of special economic zones in the context of inter-regional alignment and the development of depressed areas", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 1, pp. 52—71.
 12. UNCTAD (2016), "Investment Policy Reviews", available at: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/Investment%20Policy%20Reviews/Investment-Policy-Reviews.aspx> (Accessed 10 Sept 2016).
- Стаття надійшла до редакції 03.10.2016 р.*